

яснення сутності досліджуваних прав. Определены теоретические подходы относительно возникновения и развития трудовых прав, их важное значение и сущность, представлены конкретные предложения и рекомендации по усовершенствованию правовых актов по указанным вопросам.

Ключевые слова: правовое регулирование, формы защиты трудовых прав, работники.

Harebuk R. S. Genesis of legal regulation of forms of protection of the labor rights of workers. — Article.

The analysis of scientific views during the different periods of development of doctrines about human rights and corresponding regulatory legal acts for the purpose of finding-out of essence of the investigated rights is made. Theoretical approaches about occurrence and development of the labor rights, their great value and essence are defined, specific proposals and recommendations about improvement of legal certificates about the specified questions are presented.

Keywords: legal regulation, forms of protection of the labor rights, workers.

УДК 336.747

Хірс Я.О.

*здобувач кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ «ФОРМИ» РОЗРАХУНКІВ: СУТНІСТЬ ТА ПОЗИЦІЯ ЗАКОНОДАВЦЯ

Стаття присвячена визначенню категорії «форма розрахунків», яка не розкрита в діючому законодавстві та є предметом дискусій серед науковців. Аналізуються положення нормативно-правових актів, порівнюються між собою визначення термінів «форма» та «види», вивчаються точки зору деяких науковців стосовно застосування цих понять.

Ключові слова: форми розрахунків, сутність, законодавство.

Метою проведення даного дослідження є розкриття поняття «форма розрахунків» та визначення доцільності його вживання. Задля досягнення поставленої мети в процесі наукової роботи необхідно проаналізувати положення діючого законодавства на предмет застосування понять «форма» та «види» розрахунків; вивчити, в якому розумінні вживає законодавець вказані правові категорії; з'ясувати точки зору науковців стосовно піднятого питання; на основі отриманих результатів зробити відповідні висновки.

Питанням дослідження форм розрахунків були присвячені роботи Л.Г.Єфимової, М.Ю.Єрпильової, В.Ф.Кузьміна, Н.В.Агафонової, О.В.Вась-

544

ковського та інших. Разом із тим, актуальність дослідження, що пролонгується, обумовлюється тим, що з набранням юридичної сили Цивільного кодексу України в 2004 році постали проблеми в узгодженні між собою термінів «форма розрахунків» та «види безготівкових розрахунків». Найбільше нарікань з цього приводу пов'язано із тим, що до введення в законодавство терміну «види безготівкових розрахунків», в усіх випадках вживався термін «форми розрахунків». Для усунення непорозумінь практика вимагає роз'яснення співвідношення вказаних термінів та, відповідно, визначення поняття «форми розрахунків». Новизна обраної теми полягає у відсутності ґрунтовних робіт в цьому напрямку.

Діючим законодавством передбачено самостійний вибір суб'єкта розрахункових відносин форми здійснення розрахунків. Разом із тим, чинне законодавство, що регулює здійснення розрахунків, зокрема, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», підзаконні нормативно-правові акти, зокрема Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, та інші, — не дають визначення поняттю «форми розрахунків», а вживання паралельно таких правових категорій, як «платіжні інструменти», «види розрахунків», «види безготівкових розрахунків», взагалі створюють плутанину при застосуванні вказаних понять.

Так, Цивільний кодекс України в статті 1087, що має назву «Форми розрахунків», встановлює: «Розрахунки за участю фізичних осіб, не пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть провадитися у готівковій або в безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді» [1]. Поряд із цим терміном далі, в статті 1088, мова йде вже не про форми розрахунків, а про види безготівкових розрахунків у вигляді розрахунків із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунків за інкасо, а також інших розрахунків, передбачених законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. На думку О.В.Васьковського, такий підхід, тобто заміна змісту поняття «форми розрахунків» на «види розрахунків», не можна вважати вдалим, оскільки, по-перше, порушуються звичай застосування правових конструкцій та матиме місце термінологічна плутанина, і, по-друге, поняття «форма безготівкових розрахунків» певною мірою теоретично вже опрацьовано. Тому, вказаний автор вважає, що доцільність таких змін є сумнівною [2, с.106]. Також вчений наголошує на тому, що у такому значенні поняття «форми безготівкових розрахунків» вже має місце у законодавстві, а саме у ст.3 Закону України про платіжні системи, де встановлено, що гроші існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках) [3]. Автор переконаний, що саме з останнього нормативно-правового акту було перенесено таке розуміння форм та видів безготівкових розрахунків. При цьому він критикує такий крок, вказуючи, що слід було вчинити навпаки, оскільки вказаний закон вніс у правове поле багато новел, у тому числі визначень, однак цей випадок свідчить про негативну сторону нормотворчості [2, с.106]. На наш погляд, не можна погодитися із думкою автора стосовно негативної сторони

545

пормотворчості в даному випадку, оскільки аналіз нормативно-правових актів показує, що всі вживані поняття на сьогодні є узгодженими між собою. Проте слід підтримати зауваження стосовно того, що дійсно поняття «форми розрахунків» та «форми безготівкових розрахунків» вже опрацьовано практикою та теорією, підтак нові введення законодавця патикаються на несприйняття та критику нової позиції як зі сторони практиків, так і в більшій мірі зі сторони науковців. Очевидно, що більшу ясність у розуміння форми та видів розрахунків можна внести, якщо проаналізувати вживання цих термінів в інших нормативно-правових актах, що здійснюють регулювання розрахунків.

Якщо звернутися до норм Господарського кодексу, то можна побачити, що він також розрізняє за формою безготівкові та готівкові розрахунки: «Платіжі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом» (ст.198) [4]. Разом із тим в статті 341 вживається термін «форми безготівкових розрахунків», до переліку яких включаються платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. На думку О.В.Васьковського, з таким визначення теж не можна погодитися, оскільки йде фактичне отождивлення понять форми безготівкових розрахунків, розрахункові документи та платіжні інструменти [2, с.106].

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» в статті 4 визначає форми та види розрахунків, що застосовуються при проведенні переказу, вказуючи при цьому, що для проведення переказу можуть використовуватися кошти як у готівковій, так і в безготівковій формі [5]. Частина друга вказаної статті в 2004 році з визначення, що при проведенні переказів можуть застосовуватися акредитивна, вексельна, інкасова форми розрахунків, а також форми розрахунків за гарантійними зобов'язаннями, за чеками була змінена на формулювання «види безготівкових розрахунків визначаються законами та прийнятими на їх основі нормативно-правовими актами Національного банку України» [6]. Внесення таких змін, на нашу думку, є вдалим, оскільки в попередній редакції перелік форм розрахунків був неповний та недостатньо чітко продуманий. Разом із тим слід звернути увагу, що в діючій редакції вживається термін не «форми безготівкових розрахунків», а «види», що є повністю узгодженим із нормами Цивільного кодексу щодо визначення форм та видів розрахунків.

Розуміням «форми розрахунків» як безготівкової та готівкової форми операції Закон України «Про банки і банківську діяльність» в статті 51: «Банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України» [7].

Особливо слід звернути увагу на формулювання мети та завдань Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, де вказується, що Інструкція встановлює загальні правила, види і стандарти розрахунків юридичних і фізичних осіб та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків [8]. З наведеного зрозуміло, що без-

готівкові розрахунки вважаються формою розрахунків, а подальше внутрішнє структурування окремо безготівкових розрахунків йде за напрямками видів, правил, стандартів, та як показує аналіз вказаної Інструкції, порядку та способів розрахунків.

Приведемо аналіз застосування термінів «форми» та «види» в табличному вигляді:

НПА	«Форми»	«Види»
ЦК України	Ст.1087 визначає дві форми розрахунків: готівкову та безготівкову	Поняття «види» застосовується для класифікації безготівкових розрахунків
ГК України	Ст.198 встановлює дві форми платежів за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах: готівкову та безготівкову	Поняття «види» не застосовується. Для класифікації безготівкових розрахунків використовується поняття «форми безготівкових розрахунків»
ЗУ «Про банки і банківську діяльність»	Ст.51 Встановлює дві форми банківських розрахунків: готівкова та безготівкова	Поняття «види» не застосовується. Для класифікації безготівкових розрахунків використовуються «лідастави здійснення безготівкових розрахунків»(розрахункові документи) та «платіжні інструменти»
ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»	Ст.4 встановлює, що для переказу коштів використовується готівкова або безготівкова форма.	Поняття «види» застосовується для класифікації безготівкових розрахунків та вказується, що вони визначаються законами та прийнятими на їх основі нормативно-правовими актами НБУ
ЗУ «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»	Ст.3 встановлює, що суб'єкти підприємницької діяльності здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або в безготівковій формі	Поняття «види» не застосовується
Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті	Регламентує одну з форм розрахунків — безготівкову	Вживається поняття «види»: встановлює загальні правила, види і стандарти безготівкових розрахунків

Все викладене свідчить про те, що законодавець чітко стоїть на позиції розуміння під формами розрахунків безготівкової та готівкової форми, в той час як поняття «види» застосовується виключно до безготівкових розрахунків.

Щодо форми розрахунків, то спробуємо надати визначення цій правовій категорії. Відмітимо, що цьому питанню приділялося досить мало уваги в науці, оскільки зазвичай всі наукові розробки в цій сфері цитують банківські правила щодо окремих видів безготівкових розрахунків. Як юридичне поняття, що потребує розкриття, «форми розрахунків» не визначаються і Цивільному кодексу Російської Федерації.

Л.Г.Ефимова надає таке визначення формам розрахунків: це врегульовані законодавством способи виконання через банки грошових зобов'язань організацій [9, с. 130]. О.В.Васьковський критикує надане Л.Г.Ефимовою визначення, оскільки вважає його в цілому правильним, але неповним. На думку Н.В.Агафоновой, такий підхід не зовсім точно відображає природу форми розрахунків, оскільки останні фактично прирівнюються до способів платежу. Але складовими форми розрахунків є також місце, час, валюта та спосіб платежу [3, с.79]. Тому автор більше схильється до позиції Н.Ю.Ершильовой, яка під формою розрахунків розуміє врегульовані нормами права умови платежу, що мають специфічні особливості щодо порядку зарахування коштів на рахунок кредитора, видів використовуваних платіжних документів та процедури документообігу [10, с.106]. До речі, слід вказати, що аналогічний підхід вироблений і міжнародною практикою. В.Ф.Кузьмін вбачає у формах розрахунків сукупність норм, які визначають зовнішні ознаки і реквізити розрахункових документів, порядок і прийоми їх заповнення, операційної обробки, руху по встановленій схемі документообігу, способи пересилки, реєстрації, обліку, тощо [11, с.22]. О.В.Васьковський, аналізуючи надані визначення, звертає увагу на той факт, що в них приділяється мало уваги основній функції форми розрахунків, а саме формальне забезпечення руху грошових коштів. Звідси він розкриває поняття: форма безготівкових розрахунків — це направлена на виконання грошового зобов'язання чи у власних інтересах сукупність дій, правил і відповідного виду документу (ів), які разом утворюють індивідуально-визначений порядок списання, переказу і зарахування коштів на банківських рахунках.

З огляду на все вказане, вважаємо, що форма розрахунків — це направлена на погашення грошового зобов'язання сукупність дій, що зовні виражається у обранні форми грошових коштів, за допомогою яких здійснюватиметься це погашення. Саме таке визначення повністю відповідає сучасним тенденціям правового регулювання розрахунків, тобто виділяє дві форми розрахунків: готівкову та безготівкову (відповідно до того, в якій формі існують на сьогодні грошові кошти на території України).

Слід також вказати на доцільність поступового відходу від поняття «форми безготівкових розрахунків» та заміни його на «види безготівкових розрахунків», проте такий перехід навряд чи здійсниться швидко, оскільки практика досить міцно ввела в застосування поняття «форми безготівкових розрахунків», фактично отожденою це поняття із формами розрахунків. Вид безготівкового розрахунку означає спосіб здійснення розрахунку за допомогою тих платіжних

інструментів, що передбачені, визначені та врегульовані діючим законодавством. Поняття «форма» відображає правову форму дій дебітора та кредитора, а також банків щодо здійснення розрахунків в безготівковій формі. Таким чином, вид безготівкового розрахунку відповідно до діючого законодавства — це правова форма здійснення безготівкового розрахунку. При цьому розкриття виду через правову форму не входить в протиріччя із сутністю самого безготівкового розрахунку, а є лише одним із критеріїв класифікації безготівкових розрахунків.

Використана література:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2003. — NN 40-44. — ст.356.
2. Васьковський О. В. Правове регулювання відносин за договором на розрахунково-касове обслуговування, дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Васьковський О. В. — Львів, 2003. — 185 с.
3. Агафонова Н. В. Правовий режим акредитиву як форми безготівкових розрахунків, дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Агафонова Н. В. — Київ, 2002. — 192 с.
4. Господарський кодекс України. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, N 18, N 19-20, N 21-22, ст.144
5. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 29, ст.137)
6. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 06.10.2004 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, N 1, ст.23
7. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 29, ст. 377
8. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена Постановою НБУ від 21.01.2004 №22//Офіційний вісник України від 16.04.2004. — 2004, № 13.
9. Ефимова Л. Г. Банковское право. Учебное и практическое пособие / Ефимова Л. Г. — М.: Издательство БЕК, 1994. — 360 с.
10. Ершилева Н. Ю. Международное банковское право: Учебное пособие / Ершилева Н. Ю. — М.: Издательская группа «ФОРУМ» — «ИНФРА», 1998. — 264 с.
11. Кузьмин В. Ф. Правовое регулирование безналичных расчетов в народном хозяйстве / Кузьмин В. Ф. // Лекция для слушателей факультета повышения квалификации. — М.: ВЗФЭИ, 1977. — 34 с.

Хирс Я.А. Понятие «формы» расчетов: сущность и позиция законодателя. — Статья.

Статья посвящена определению категории «форма расчетов», которая не раскрыта в действующем законодательстве и является предметом дискуссии среди научных работников. Анализируются положение нормативно-правовых

актов, сравниваются между собой употребление терминов «форма» и «виды», изучаются точки зрения некоторых научных работников в отношении применения этих понятий.

Ключевые слова: формы расчетов, сущность, законодательство.

Hirs J.A.A. Concept of «form» of calculations: essence and a position of the legislator. — Article.

Article is devoted category definition «the form of calculations» which is not opened in the current legislation and is a subject of discussions among scientific workers. Are analyzed position of regulatory legal acts, «form» and «kinds» are compared among themselves the use of terms, the points of view of some science officers concerning application of these concepts are studied.

Keywords: forms of calculations, essence, the legislation.

ДУК 340.1+316.74

Хохлова І.В.,
здобувач Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Дала

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Уточнено значення адміністративно-правового регулювання у процесі здобуття громадянами вищої освіти. Надана характеристика правового регулювання в цілому, адміністративно-правове регулювання, як спеціалізованої складової правового регулювання та механізму, за допомогою якого здійснюється це регулювання. Розглянута роль правового регулювання у процесі здобуття громадянами вищої освіти.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, права громадян, вища освіта.

Велика кількість громадян з вищою освітою позитивно характеризує будь-яку сучасну державу. Оскільки наука постійно розвивається, а навколишній світ змінюється, основною рушійною силою розвитку є саме люди з вищою освітою в різних галузях діяльності. Тому держава в свою чергу зацікавлена в збільшенні кількості таких громадян, і в забезпечення цього вона здійснює ряд заходів спрямованих на гарантування прав громадян щодо здобуття вищої освіти, зокрема здійснює регулювання права людини на здобуття освіти в цілому, гарантує право на здобуття повної загальної середньої, професійно-технічної освіти всім громадянам та вищої — людям за їх особистим бажанням.

Питання адміністративно-правового регулювання прав громадян на здобуття вищої освіти були предметом наукових досліджень Н.С. Ракші, В.І. Пальчи-

550

кова, В.О. Боляк, О.Л. Войно-Данчишиної, С.Ю. Полякова, В.В. Головченко, А.П. Коренєва, В.М. Бєвзєнка, А.А. Стародубієва, С.В. Ківалова та багатьох інших науковців. Але, приймаючи до уваги складність досліджуваної проблеми вона ще залишається не зовсім дослідженою.

Метою цієї статті є уточнення значення адміністративно-правового регулювання у процесі здобуття громадянами вищої освіти. Для досягнення поставленої мети варто охарактеризувати правове регулювання в цілому, адміністративно-правове регулювання, як спеціалізовану складову правового регулювання та механізм за допомогою якого здійснюється це регулювання. Розглянути роль правового регулювання у процесі здобуття громадянами вищої освіти.

«Регулювання» є необхідним явищем у суспільстві, що спрямоване на упорядкування, налагодження життєдіяльності держави та суспільства в цілому. Регулювання за значенням є дією яка може бути застосована у будь-якій сфері суспільства. Зокрема, регулювання може бути бюджетним, валютним, податковим, соціальним — в залежності від об'єкта на який спрямована його дія. Регулювання може бути зовнішнім — виникає внаслідок дії на людину зовнішніх чинників та внутрішнім (саморегулювання) — виникає внаслідок внутрішніх переконань людини. При цьому як зовнішнє, так і внутрішнє регулювання відіграють значну роль в здобутті особою освіти. Зовнішнє здійснюється державою та соціумом, що оточує особу, а внутрішнє безпосередньо самою людиною, виходячи із її світогляду, переконань та потреб. Це можуть бути як матеріальні потреби (наприклад потреба у грошових коштах: вищий рівень освіти — вищий дохід), так і духовні (пізнання, розширення світогляду, задоволення потреби у спірийвотті певних явищ тощо).

Вагоме місце у розвитку українського суспільства посідає правове регулювання освіти, оскільки воно є основним способом впливу держави на особу у процесі здобуття нею освіти.

Правове регулювання — це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [1, с.488]. На думку М.С. Кельмана та О.Г. Мурашина «правове регулювання — це інструмент соціального управління, покликаний упорядковувати суспільні відносини, забезпечуючи реалізацію позитивних інтересів суб'єктів. У рамках цього процесу зустрічаються різноманітні перепони, що без своєчасного їх усунення знижують ефект правового регулювання» [2, с.404]. Дещо простіше визначення правового регулювання дає П.М. Рабинович, на його думку правове регулювання — це здійснюваний державою за допомогою юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування [3, с.165]. Варто зазначити, що останнє визначення є не тільки простішим для сприйняття і розуміння, а і більш точно відображає суть правового регулювання воно також є найбільш поширеним серед теоретиків та відповідає позитивістському (домінуючому в континентальній правовій системі) трактуванню права.

Правове регулювання є одним із видів соціального регулювання, тобто регулювання, що здійснюється внаслідок впливу на особу соціальних норм, зокрема правових та моральних. Саме правове регулювання є чинником, що впливає на поведінку осіб під час реалізації ними права на освіту, оскільки воно здійснюється-